

Likovi domobrana u Hrvatskom bogu Marsu Miroslava Krleže

Volarić, Morena

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:223862>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Morena Volarić

**Likovi domobrana u *Hrvatskom bogu Marsu*
Miroslava Krleže**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Morena Volarić

Matični broj: 0009079920

Likovi domobrana u *Hrvatskom bogu Marsu*
Miroslava Krleže

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Mario Kolar

Rijeka, 10. rujna 2021.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Likovi domobrana u Hrvatskom bogu Marsu Miroslava Krleže* izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Marija Kolara.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkog rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnog rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u završnom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Morena Volarić

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. O ŽIVOTU I RADU MIROSLAVA KRLEŽE	2
3. O ZBIRCI <i>HRVATSKI BOG MARS</i>	4
4. LIKOVI DOMOBRANA U <i>HRVATSKOM BOGU MARSU</i>	6
4. 1. <i>Bitka kod Bistrice Lesne</i>	6
4. 2. <i>Kraljevska ugarska domobranska novela</i>	8
4. 3. <i>Tri domobrana</i>	10
4. 4. <i>Baraka Pet Be</i>	11
4. 5. <i>Domobran Jambrek</i>	13
4. 6. <i>Smrt Franje Kadavera</i>	15
4. 7. <i>Hrvatska rapsodija</i>	16
5. ZAKLJUČAK	18
6. POPIS LITERATURE	20
7. Sažetak i ključne riječi	22
8. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku.....	23

1. UVOD

Tema su ovog završnog rada „likovi domobrana iz knjige *Hrvatski bog Mars* Miroslava Krleže“. Krležina ratna tematika na detaljan način prikazuje svijet običnih ljudi u vrijeme Prvog svjetskog rata, donose se njihove životne priče koje se oslikavaju kroz nemir i tugu što ih donosi rat. Naime, Prvi svjetski rat bio je prvi ratni sukob koji je dugoročno odredio odnose u državama i društvima koji su bili dio njega. Hrvatska je u ratnom razdoblju podređena Austro-Ugarskoj Monarhiji, točnije Dalmacija i Istra pripadaju austrijskom, a Banska Hrvatska ugarskom dijelu. Ratni ishod presudno je utjecao na budućnost i položaj Hrvatske, a Hrvati nisu donosili bitne odluke vezane uz sukobe, iako su sudjelovali u svim naporima i stradanjima što ih je rat donio (Antić 2004: 15-16).

Nakon što je Krleža više puta mijenjao njezin sastav, konačna redakcija knjige *Hrvatski bog Mars* (1946.) uključuje sedam tekstova: *Bitka kod Bistrice Lesne*, *Kraljevska ugarska domobranska novela*, *Tri domobrana*, *Baraka Pet Be*, *Domobran Jambrek*, *Smrt Franje Kadavera* te *Hrvatska rapsodija*. Radi se većinom o novelama, no neki tekstovi imaju i drugačija obilježja, kao što će biti prikazano u ovome radu.

Uz kratku biografiju Miroslava Krleže, rad prikazuje likove domobrana iz navedenih tekstova. Domobrani su pripadnici domobranskih jedinica koje su formirane nakon Ugarsko-hrvatske nagodbe 1868. godine. Formirane su kao određena dopuna regularnoj vojsci za njezino podupiranje u vrijeme rata. Kao pomoćna vojska održavali su unutrašnji poredak, red i sigurnost. (Zelmanović, „*Domobrani*“, Krležijana). ¹Životne situacije domobrana u kojima se nalaze vrlo su slične. Zaključak donosi usporedbu svih novela te su navedene različitosti i sličnosti, što je i osnovni cilj rada.

¹ Kao jedan od važnijih izvora u ovome radu korištena je *Krležijana*, enciklopedija Miroslava Krleže, točnije njezino elektroničko izdanje (<https://krlezijana.lzmk.hr/>). Prilikom pozivanja na taj izvor, u zagradama su navedeni autori pojedinih natuknica, naslov natuknice i sama *Krležijana*. Detalji o svim korištenim natuknicama navedeni su na kraju rada.

2. O ŽIVOTU I RADU MIROSLAVA KRLEŽE

Miroslav Krleža autor je koji na jedinstven način obilježava hrvatsku književnost 20. stoljeća. Jedan je od najsvestranijih, najproduktivnijih te najutjecajnijih ličnosti toga razdoblja. Rođen je u Zagrebu 1893. godine u obitelji koja je potkraj 19. stoljeća doselila iz Varaždina. Svoje obrazovanje započinje u nižoj pučkoj školi, a nastavlja ga kao učenik gimnazije u Zagrebu. Tijekom školovanja moguće je primijetiti njegovo veliko zanimanje za književnost, a također zadire i u sva područja znanosti i kulture. Mnogo čita i proučava razna beletristička djela, kao i razne političke i filozofske tekstove. (Pahić Grobenski 2011: 5). Njegova sabrana djela koja ne uključuju eseje i razne novinske članke, obuhvaćaju čak 50 knjiga (Nemec 2000: 392).

U siječnju 1914. Krleža objavljuje svoje prvo djelo, dramu *Legenda*, koja izlazi u časopisu *Književne novosti* (Visković, „Životopis“, *Krležijana*). Vrijeme Prvog svjetskog rata utjecalo je na daljnji Krležin rad te ga potaknulo na zamisao o zbirci *Hrvatski bog Mars*. U srpnju i kolovozu 1916. godine bio je na ratištu u Galiciji. Zbog zaliječene bolesti koja mu se opet pojavljuje, odlazi u Budimpeštu gdje je privremeno oslobođen vojničke službe odlukom liječnika te se vraća u Zagreb. S obzirom na dojmove i iskustvo s fronte, raznih vijesti o smrti njegovih prijatelja te cijeloj apsurdnosti rata dobiva ideju o proznom ciklusu gdje će detaljno prikazati život na fronti (Visković, „Životopis“, *Krležijana*). U Napomeni o *Hrvatskom bogu Marsu* 1923. godine, Krleža piše kako nikad nije na svome tijelu osjetio silni užas rata, nikada nije bio u vatri niti u opasnosti. Postao je književnikom i prije nego što su njegovi prijatelji iz vojske poginuli (Visković, „Životopis“, *Krležijana*).

Nakon Prvog svjetskog rata Krleža intenzivira svoj književni rad, pokreće književne časopise *Plamen* i *Književna republika*, također postaje članom komunističke partije i učlanjuje se u Društvo hrvatskih književnika (Pahić Grobenski 2011: 6). Časopisom *Književna republika* Krleža različitim esejima i publicističkim priložima definira do kraja svoje lijevo ideološko opredjeljenje kao određeno temeljno polazište koje će obilježiti ostatak njegova političkog, društvenog i književnog djelovanja. (Šicel 2007: 23).

Ubrzo slijedi tzv. glembajevska faza njegova stvaralaštva kojoj pripada dramsko troknjižje, točnije drame *Gospoda Glembajevi* (1929), *U agoniji* (1928) i *Leda* (1932) te nekoliko pripovijedaka. Od važnijih godina njegova stvaralaštva navodi se i 1936. godina kada je dao tiskati svoju najbolju pjesničku zbirku, *Balade Petrice Kerempuha*, pisanu kajkavštinom (Pahić Grobenski 2011: 7). Od njegova romaneskna stvaralaštva važno je

izdvojiti četiri romana: *Povratak Filipa Latinovića* (1932), *Na rubu pameti* (1938), trosveščani *Banket u Blitvi* te petosveščane *Zastave* (1962) (Visković, „Životopis“, *Krležijana*).

Krleža je svojim književnim radom i djelovanjem u svakom slučaju ostao jedno od najvećih hrvatskih književnih imena (Grobenski 2011: 8). Također, Milan Bogdanović ističe Krležu kao jednog od najutjecajnijih autora onoga vremena:

„Krleža je jedan od onih pisaca koji se rado čitaju, od čijeg se teksta čitalac ne odvaja tako lako. Ako bi se moglo govoriti o tome da ima pisaca koji u čitaocu bude strast za sebe, Krleža je doista jedan od onih koji se strasno čitaju. Što, razume se, ne znači da se istovremeno i lako čitaju, Naprotiv, Krleža mnogo puta za čitaoca predstavlja tvrd orah.“ (Bogdanović 1956: 24-25).

3. O ZBIRCI *HRVATSKI BOG MARS*

Hrvatski bog Mars zbirka je novela i sličnih tekstova temeljena na temi Prvog svjetskog rata. Krleža kao autor započinje ovu zbirku pisati još u vrijeme rata, točnije 1917. godine, a završava ju nakon Drugog svjetskog rata, točnije 1946. godine (Pahić Grobenski 2011: 82).

Od 1922. godine izlazi više Krležinih knjiga koje sadrže tekstove prethodno objavljene u časopisima i drugim Krležinim djelima. Fragmenti ciklusa *Hrvatski bog Mars* najavljivani su i objavljivani od 1917. godine, a knjige s tim naslovom tiskane su od 1917. do 1933. godine u raznim nakladama. Krleža 1917. godine objavljuje *Hrvatsku rapsodiju* u *Savremeniku*, a tiskana je 1918. godine kao naslovni tekst u knjizi drama. Kao dio knjige *Hrvatski bog Mars* bila je najavljivana i novela *Veliki meštar sviju hulja*, dok *Hrvatska rapsodija* nije bila predviđena. Konačna redakcija knjige *Hrvatski bog Mars* iz 1946. godine sadržava uspostavljeni slijed iz 1933. godine: *Bitka kod Bistrice Lesne* koja je prvi put objavljena 1923. godine, *Kraljevska ugarska domobranska novela* iz 1922. godine, *Tri domobrana* (1921), *Baraka pet Be* (1921), *Domobran Jambrek* (1921), i *Smrt Franje Kadavera* (1921), a naposljetku im se pridružuje i *Hrvatska rapsodija*. (Vidan, „*Hrvatski bog Mars*“, *Krležijana*).

„Dobro promišljenim izborom prijelomnih događaja oko kojih oblikuje pojedine novele autor, naime, uspijeva s jedne strane sačuvati kratkoću, izoštreno žarište i kompaktnost svojstvene kraćim pripovjednim oblicima, a s druge strane prikazati gotovo sve važne trenutke vojničkoga života i ratnih zbivanja.“ (Pahić Grobenski 2011: 80)

U tekstovima iz knjige *Hrvatski bog Mars* prikazana je ratna sudbina Hrvatske od 1914. do 1918. godine. Malo je prizora izravno s fronte, pojavljuju se samo u prvoj noveli *Bitka kod Bistrice Lesne*. Primjerice, radnja *Kraljevske ugarske domobranske novele* odvija se uglavnom na vježbalištu, u *Tri domobrana* mjesto radnje je kasarna i prostor oko nje, u ostalim tekstovima radnja se odvija i u bolnicama itd. Osim *Hrvatske rapsodije* koja prati simbolički vlak pun žrtava i ranjenika. (Vidan, „*Hrvatski bog Mars*“, *Krležijana*).

Motivi koji se protežu kroz sve tekstove ove zbirke su životi domobrana, njihovi dolasci u vojarne, različita vježbanja s časnicima i dočasnicima, mimohodi, određena kažnjavanja za neposluhe, brojne obiteljske razmirice, vojni transporti, motivi dolaska i

odlaska, vojnih bolnica i privatnih sanatorija samoubojstava i slično. (Pahić Grobenski 2011: 80).

U navedeni svijet i radnju samog *Hrvatskog boga Marsa* uz već spomenute domobrane ulaze i pripadnici drugih društvenih klasa poput grofova i grofica, profesionalnih časnika, pukovnika, satnika, dočasnika, mobiliziranih intelektualaca, činovnika, obrtnika i slično. Karakteristična su i sama imena seljaka poput Peseka, Repića, Trdaka, Jambreka koji su osuđeni na pokornost, ponižavanje i patnju. Uz sve navedene likovi koji se provlače kroz zbirku, možemo navesti samo jednog glavnog lika, a to je hrvatski čovjek.

Krleža ovom zbirkom šalje snažnu poruku za promjenu svijeta, mjesta u kojem neće biti rata, boli, patnje i u konačnici smrti. (Pahić Grobenski 2011: 81)

4. LIKOVI DOMOBRANA U HRVATSKOM BOGU MARSU

U nastavku rada bit će prikazana analiza svakog teksta iz *Hrvatskog boga Marsa*, s naglaskom na analizu likova domobrana i njihovih sudbina. U zaključku su novele uspoređene te su nabrojane njihove razlike i sličnosti.

4. 1. *Bitka kod Bistrice Lesne*

Novela *Bitka kod Bistrice Lesne* izašla je kao posljednja u okviru zbirke *Hrvatski bog Mars*, 1923. godine., čak šest godina kasnije od prvog objavljenog teksta *Hrvatska rapsodija*. (Vučetić 1983: 49). Ova novela zapravo je objavljena kao fragment iz već spomenutog ciklusa *Hrvatski bog Mars u Književnoj republici*. („*Bitka kod Bistrice Lesne*“, Krležijana). Nazvana je i najboljom prozom iz ovog ciklusa. Krleža je zapravo autor književnog svjedočanstva o običnim ljudima iz Zagorja, točnije domobranima koji su ginuli po bojištima, daleko od vlastite zemlje.

Karakterističan je početak ove novele koji je sadrži otužan, baladičan ton. Sam uvod može se promatrati kao tragičan nadgrobni natpis koji nabraja imena šestoro mrtvih domobrana i desetnika:

„Ova historija jednog detalja bitke kod Bistrice Lesne napisana je u počast pokojnoga gospodina desetnika Peseka Mate i šestorice mrtvih domobrana drugoga bataljona druge satnije i to: Trdaka Vida, Blažeka Franje, Loborca Štefa, Lovreka Štefa, Pecaka Imbre i Križa Matije, koji su svi pali kod junačke navale na kotu broj tristotrinaest, prolivši tako svoju kraljevsko ugarsku domobransku krv u slavu hiljadugodišnjeg kraljevstva Sent Ištvana, u smislu mađarsko-hrvatske Nagodbe od godine 1868. Počivali u miru!“ (Vučetić 1983: 49).

Uz opisane živote i sudbine domobrana, paralelno je moguće pratiti i težak život seljaka u to vrijeme, što je Krleža opisao na vrlo ironičan način. Naime, nakon svega lošeg što su prošli njima je rat samo još jedan loš događaj u nizu. (Pahić Grobenski 2011: 115). Ovo se može uočiti u sljedećem citatu: „Hja! Rat!“, „Eh, Bog moj! Rat! A što se tu može? Već gospoda doktori znadu što hoće, kad guraju taj rat!“ (Krleža 2008: 10).

Neke sudbine i životi domobrana su detaljnije opisani, pa se tako primjerice pojavljuje lik Trdaka Vida. Saznaje se da je siromašni udovac, seljak, te istovremeno brižni otac kojem nije svejedno što će se dogoditi s njegovom djecom koja su premlada i naivna da bi živjela samostalno.

„Onoga jutra, kada je trebalo da dođe do bitke, bio je domobran Trdak Vid od svih najtužniji. Sanjao je o svojoj djeci, a onda se sjetio praznine, one užasne praznine u koju je zagledao nema tome pet dana, i nešto ga je steglo u grlu te nije mogao niti da popije svoju crnu kavu, nego ju je izlio u blato. Baš nekako pred njegov odlazak u grad, u kasarnu, pokopao je ženu, a na kući ostalo mu dvoje djece, stariji dečkić sedam, a mlađi četiri godine.“ (Krlježa 2008: 11,12).

Prema Trdaku Vidu nisu bili pravedni, on doživljava veliko poniženje od strane nekog nevažnog činovnika kojem govori sve o svojoj boli i problemima. Međutim, činovnik je sve to zanemario, zapravo ga nije saslušao, te Trdak Vid osjeća veliko razočarenje.

Zanimljiv je i lik Lovreka Štefa koji je kroz cijelu novelu na određen način zbunjen te se zapravo teško snalazi. Naposljetku slučajno padne u potok i umire:

„Kao da mu je tijelo raskvašena vreća cementa, takvu je težinu osjetio u nogama, a oči su mu se polako sklapale; on je još samo toliko držao otvorene vjeđe da mu se u zjenice nalijevala tanana vodoravna crta svjetlosti, te se kroz masnu koprenu kao kroz suze vidjele kapljice kiše što su se po paučini sklizale s lista na list.“. (Krlježa 2008: 25).

Iz navedenog citata možemo uvidjeti težinu prijelaza iz života u smrt. Navedena „raskvašena vreća cementa“ predstavlja metaforu za sudbinu koja je zadesila Lovreka Štefa. Točnije, sama ta vreća ne mora nužno predstavljati fizičku bol, već i psihičko stanje u kojem se on nalazi.

Štefa Loboreca moglo bi se definirati kao središnjeg lika. Kroz njega se očitava sva ta patnja i besmisao rata. Domobran je s iskustvom, prošao je mnoga ratišta, doživio razne nevolje kroz rat poput tifusa, bio ranjen i teško ozlijeđen. Također, nadređeni su mu oduzeli pravo na bolovanje te ga na koncu šalju na ratište bez obuće koja mu je neophodna. Umire u koti 313 zajedno s ostalim očajnim vojnicima. Sudbina Štefa Loboreca predstavlja način na koji su se nadređeni odnosili prema vojnicima, oni su njima predstavljali čisto sredstvo, oružje za postizanje svog cilja, odnosno ne smatraju ih ljudskim bićima.

O sudbinama ostalih domobrana saznaje se na samom kraju novele kada đak Palčić, mrtvozornik, čita pisma pronađena kod poginulih. Domobranu Križu Matiji ostala su dva pisma, dvadeset i četiri krune, džepni nož i ogledalo. Oba pisma su ljubavne tematike, prvo je od Katice Rodeš iz kojeg je moguće zaključiti završetak još jedne ljubavne drame, a drugo pismo je od Ljubice Jankićeve, još neudate djevojke. Također, saznaje se i da je domobran Imbro Pecak pao i da je cijepljen protiv kolere i tifusa. Peseku Mati ostao je srebrni sat ispod kojeg piše da ga je dobio kao nagradu:

„I srebrna ura desetnika Peseka Mate je tu i pod njenim poklopcem izrezak iz kalendara Šoštar gdje stoji naštampano da je tu srebrnu uru dobio gospodin Pesek Mato kao nagradu od Kalendarske uprave što je odgonetnuo u kalendaru Šoštar objavljeni rebus Tko rano rani, sam u jamu pada, a Tko pod drugim jamu kopa, dvije sreće grabi.“ (Krlježa 2008: 30)

Smrt svakog domobrana opisana je drugačije te su životne sudbine pojedinih domobrana prikazane detaljnije od ostalih. Primjerice, Vid Trdak umire gotovo neprimjetno. Time se želi pokazati kako čovjek umire onako kakvim su ga i smatrali. Smrt Lovreka Štefa prikazana je detaljnije, točno se opisuje njegov umor od života, pada u potok, polako zatvara oči i vjerojatno odlazi na neko sretnije mjesto. U konačnici njihova je smrt besmislena, mrtvozornik čita njihova pisma i ostavštinu te ih zapisuje u registar.

4. 2. *Kraljevska ugarska domobranska novela*

Kraljevska ugarska domobranska novela prvi je put objavljena 1921. u samostalnoj knjizi, a 1933. godinom postaje i dijelom ciklusa *Hrvatski bog Mars*. (Bogišić, „*Kraljevska ugarska domobranska novela*“, *Krležijana*). Ova bi se novela mogla izdvojiti od ostalih zbog nekoliko razloga. Problematično ju je žanrovski odrediti, pa ju neki definiraju kao kratki roman ili dugu pripovijetku, također postoje i neke karakteristike dnevnika, odnosno određenog memoarskog oblika. (Bogišić, „*Kraljevska ugarska domobranska novela*“, *Krležijana*). Domobrani nisu pojedinačno opisani i okarakterizirani, već su prikazani kao jedna cjelina, narodni kolektiv koji povezuju isti osjećaji i zlo. U središtu radnje je satnik Jugović koji je nezadovoljan sadašnjim domobranima i njihovim djelovanjem. Gospodin satnik sije strah među vojnicima, pokazuje svoj autoritet na krivi način te želi sve probleme riješiti silom. Govori o

domobranskoj važnosti, daje domobranima upute, zapovijeda im, a naposljetku se miri njihovom učinkovitošću iako nije zadovoljan.

„Gospodin satnik spada u onu vrstu brbljavih kraljevskih ugarskih domobranskih govornika koji govore s nekim naročitim apetitom. Ne će on propustiti ni jedne, ma i najmanje prilike, a da ne bi začinio stvar besjedom poučnom i domobranskoj duši korisnom.“ (Krleža 2008: 37)

Domobrani su uvijek bili poslušni, slušali su naredbe nadređenih te se ravnali po njima. Upijali su u sebe naredbe koje su smatrali besmislenima kako bi bili prava mađarska domobranska pješadija. Jugović uspoređuje bivšu satniju s kote 216. Govori za njih da su bili snažni muškarci koji su gazili sve pred sobom, prisjeća ih se i žali što sadašnji domobrani nisu poput njih te ih vrijeđa:

„Na, ovi prokleti lazari ovdje! Jesu li to domobrani? To su bokci! Ti bi pred crkvu mogli da stanu s kunicom! Te sušičave mrcine što hriplju i stenju i simuliraju. Mater im grizljivo! Lopovi ogavni! Kakvi su to domobrani? S nekom bolesnom mržnjom pogledao je gospodin satnik što stupa pred njim u blatu, te mu je došlo da je pogna nemilosno i izmuči do krvavog znoja i povalja po vodi, da je izdere i satre, tu stoput prokletu satniju lazara, tu satniju karikatura...“ (Krleža 2008: 47)

Zanimljivo je što nijedan lik domobrana nije pojedinačno opisan, satnik Jugović promatra ih kao jednu cjelinu koja mora biti dobro uvježbana kako bi ih branila od neprijatelja. Četa poslušno prati njegove naredbe, ali Jugović time nije zadovoljan. Govori kako su svi ti jadni ljudi pred njim mlitavi, neujednačeni, točnije ne pokazuju snagu i sinkroniziranost. U jednom trenutku čak pomišlja i na ubojstvo vlastite satnije što ukazuje na njegovu mržnju i bijes prema njima. Upravo se na samom završetku može primijetiti nezadovoljstvo satnika. Nakon dužeg stupanja i vježbanja što su vojnici mogli naučiti od satnika, ali i na temelju raznih fizičkih kazni tijekom puta, opet nisu bili ujednačeni onako kako je Jugović očekivao.

„Gospodinu satniku pozlilo je od muke, i sva probdjevna noć i skepsa što ga je mučila, sve se to zgusnulo u žučljivu provalu što ga je podrovala. Što može da se radi s tim božjim oslima i volima? Zaludu je tu sve! Da im opet tumačim na jedan-dva, jedan-dva?“

„Đavoli vi prokleti svinjski! Mater vam i oca, ter vam mater i oca zagorskoga! Vas niti sam Božji Belzebub ne bi ukrotio!“ (Krlježa 2008: 124)

Jugović tijekom cijele radnje nastoji od običnih ljudi, koji su dovedeni u nepoznatu situaciju, stvoriti „savršenu četvu“ koja će zadovoljiti sva njegova očekivanja. Nije u potpunosti svjestan njihovih kvaliteta, već ih pokušava pretvoriti u nekadašnje vojnike kote 216. Zanemaruje činjenicu da to nisu isti ljudi te da svaki čovjek posjeduje drugačije karakteristike. Naglašena su njegova nerealna očekivanja i frustracije koje slijede kad ih ne uspije ispuniti te prikazuje agresivnost kojom izražava svoje nezadovoljstvo.

4. 3. *Tri domobrana*

Tri domobrana novela je prvi put objavljena u *Savremeniku* 1921. godine te poslije u zbirci *Hrvatski bog Mars* 1922. godine. Radnja obuhvaća jedan dan neposredno pred odlazak na frontu kapetana Jurja Ratkovića. Naime, opisane su situacije u kojima vlada neposluš, slaba organizacija i disciplina domobrana s kojom se svakodnevno susreće satnik Ratković. Njegove reakcije u većini slučajeva odražavaju se na kriv način što katkad prelazi u oblike histeričnosti i određenog izživljavanja. (Vidan, „*Tri domobrana*“, *Krlježijana*).

Kroz ovu novelu spomenuto je nekoliko domobrana, ali mogu se izdvojiti tri glavna lika koja djeluju kroz cijelu radnju. Oni su satnik Ratković i domobrani Račić i Skomrak, a kroz njih se zapravo ocrta cijelo domobransko društvo. Iste ili slične sudbine zatiču i ostale vojnike, a kroz ova tri lika moguće je uvidjeti cijelo to surovo društvo, tragične sudbine te nemilosrdno djelovanje nadređenih u vrijeme rata. (Vučetić 1983: 53).

U kasarni, nekadašnjoj školi, nalazi se satnik Ratković i dva obična domobrana, točnije njegova dva školska prijatelja. Moguće je primijetiti figuru kontrasta, trenutno kasarna u kojoj satnik surovo muči svoje stare prijatelje zbog besmislenosti i opiranja vladavine, a nekada škola u kojoj je sve bilo svijetlo, u kojoj su učili i provodili dane u zabavi, određenoj idili. Ovime Krlježa postiže lirsku snagu i intonaciju, upravo zbog ove opozicije može se shvatiti strahota domobranstva. (Vučetić 1983: 54).

Ratković, ponosan što je ipak na nekoj višoj poziciji od običnog domobrana, muči i izživljava se na Skomraku:

„Pa je kapetan jednom rutiniranom gestom povukao sablju. Zvek golog nikla oštro je zazvonio; osjetivši goli nož, počeo je Skomrak da viče, a kapetan razjaren nervoznom vikom stao je da udara sve jače po životinji. (Domobrani mogu da se biju golom sabljom kao batinom ako se rutinirano tuče.)“ (Krleža 2008: 181).

Također, uz ostale domobrane, Ratković vidno bijesan zbog neposluha daje vješati sve uz drvo kestena, pa čak i Račića, školskog kolegu. Karakteristično je da su se točno ispod toga kestena u djetinjstvu igrali.

Krleža na ironičan način prikazuje sudbine domobrana i događaja koji su ih zatekli:

„Prelaženje cirkuske kasarne u krvavi cirkus, cirkusko mučilište, i istovremeno i uporedno javljanje smijeha i suze, proždiruće ironije i tuga ovih lica, daje cijeloj kompoziciji jedinstvenu intonaciju, naravno dubljeg izvora, sasvim ličnog, intimnog doživljaja sudbine ovih ljudi što su u njoj baš zato tako jasno fiksirani: pučki ljudi s humanitarnom sućuti i pomalo s prikrivenim žaljenjem, a carski satrapi s mržnjom i, kao kiselina, izjedajućom satikom.“ (Vučetić 1983: 54).

Opisani događaj moguće je povezati i s uobičajenim situacijama današnjice. Ratković ostavlja prošlost iza sebe i fokusira se na danu poziciju. Izdaje povjerenje starih prijatelja i ponaša se prema njima kao da ih nikad nije ni poznao, što prikazuje određeni apsurd ljudskog ponašanja i izostanak empatije. To ukazuje na činjenicu koliko je ljudsko ponašanje promjenjivo; ponekad moć pojedinca ima veću snagu od ljubavi i prijateljstva što bi zapravo trebale biti primarne ljudske vrijednosti.

4. 4. *Baraka Pet Be*

Baraka Pet Be, novela je prvi put objavljena u časopisu *Nova Evropa* 1921. godine, a zatim je postala i dijelom zbirke *Hrvatski bog Mars* 1922. godine (Vidan, „*Baraka Pet Be*“, *Krležijana*). *Baraka Pet Be* jedan je od odjela poljske bolnice na istočnom ratištu, otprilike negdje Stanislavova i Krakova u Prvom svjetskom ratu, po čemu je i sama novela dobila naslov. (Pahić Grobenski 2011: 259).

U taj se odjel 1916. godine, što je i samo vrijeme radnje, dovode najteže ozlijeđeni vojnici s ratišta. Takve najteže ozljede uključuju razne slučajeve poput amputiranih dijelova tijela, primjerice ekstremiteta, polomljenih kostiju, ali isto tako mnogobrojni su slučajevi u kojima su vojnici na samrti te čekaju odlazak u mrtvačnicu. S obzirom na njihovu situaciju, njima ne pomaže nikakva njega, pa medicinsko osoblje ne gubi previše vremena na njih. (Pahić Grobenski 2011: 259).

Krleža na vrlo vješt i detaljan način opisuje stanje bolnice u kojoj se vojnici, domobrani nalaze. Uvjeti u kojima su smješteni, blago rečeno su nehumani .

Higijensko stanje je užasno, nedostaje hrane, vode, potrebitih lijekova koji su neophodni za brži oporavak pacijenata, također nedostaje i medicinskih instrumenata i osoblja što se očituje iz sljedećeg citata:

„U betoniranom bazenu bućkala je smrdljiva žuta voda, pjenila se sivozelena sapunica i plivali krvavi zavoji i vata. Gnojna vata. Puši se voda i smrdi po blatu i po ilovači, pljušte parni tuševi, a u gustoj pari vide se crne sjene što trče amo-tamo u magli, i sva su lica ljudska natečena i krvava, i dinamo negdje zvrnda, i podne je u kolovozu. Tu umire pod tušem na staklenom stolu jedan čovjek, tamo drugi jauče, ventilatori zuje kao insekti nevidljivi, a Rusi u kaki rubačama nose novi ranjenički materijal kao vreće, i sestre, i ranjenici i doktori, svi viču, svi trče, svi su izgubili glave.“. (Krleža 2008: 187).

Središnja ličnost ove novele je domobranski student Vidović, kojega ranjenog dovode u baraku Pet Be:

„U grupi od novih petstotina ranjenika, koje je grof Axelrode morao da primi povrh kompleta, ležao je i Vidović, student, a pluća su mu bila prostrijeljena, pa je krvario. Doista, nigdje čovjek ne može da se tako zablati kao na fronti, ali kad su Vidovića unijeli u veliku parnu kupaonicu, onako musava kao što su prljavi pacijenti iz transporta ranjenika marvinskih vagona mjeseca augusta, on je još mogao da se gadi.“ (Krleža 2008: 187).

Dok leži, u međuvremenu, Vidović razmišlja o cijeloj situaciji koja ga je snašla. Polako gubi vjeru u Boga s obzirom na sve okolnosti. Ne razumije smisao rata i cijele pobunjenosti,

suosjećá s ostalim patnicima iako je teško ranjen. Žalosno je što vrijedni životi iz minute u minutu umiru kao običan broj, kao da nikada nisu ni postojali. (Pahić Grobenski 2011: 261).

Krleža na karakterističan način završava svoju kompoziciju, a Vidović svoje posljednje i jadne trenutke života koristi na sljedeći način:

„I u zanosu posljednjeg napora koji je bio zapravo već smrtni grč, ustao je Vidović kao sablast i razderao organtín nad svojom glavom! Tamo je bio svijetli kvadrat i u svijetlozelenom osvjetljenju među lišćem sjenice vidjele se bijele dame s crvenim križevima, polupijane, nasmijane, glasne, buduće majke budućih krvoloka. - Pfuj – htio je da poviče Vidović, i još mu je sinula svijetla misao da bi trebalo da baci na onaj bijeli stolnjak svoju porculansku posudu s blatom i da sve zaprlja – da zaprlja, da ostane na onom bijelom stolnjaku velika strašna mrlja, i svi da zaviču: - Mrlja, mrlja. U realizaciji te svoje posljednje jadne zamisli Vidović se sagnuo za svojom zdjelom, i osjetio je još u padu kako mu ruke glibe u strašnu materiju – pa se sve utopilo u krvi što je potekla bujicom...“ (Krleža 2008: 199).

Osjećaji koji su slikovito iskazani u prethodnom citatu, poput straha, napora, sablasti, praznine ukazuju na psihofizička stanja u kojima se ranjeni vojnici nalaze. Na ratištu se osjećaju usamljeno, udaljeni su od obitelji, što je na kraju i način na koji umiru. Dovedeni su u bezizlaznu situaciju bez imalo kontrole nad svojom sudbinom. Nisu dovoljni problemi na koje nailaze na fronti, već i nakon svih strahota koje su doživjeli dolaze u bolnicu gdje ih očekuju nehumani, gotovo životinjski uvjeti.

4. 5. *Domobran Jambrek*

Domobran Jambrek novela je prvi puta objavljena u časopisu *Kritika* 1921. godine, a zatim je 1922. godine postala i dijelom zbirke *Hrvatski bog Mars*. (Vidan, „*Domobran Jambrek*“, *Krležijana*). Tijekom same radnje prikazana je tragična sudbina Jambreka, mladića iz Zagorja.

Jambrek na ratištu gubi obje noge, točnije lijevu nogu iznad koljena, a desnu u kuku. Zbog gubitka ekstremiteta, odveden je u sanatorij kod princeze Marije Annunziate. Marija je bila vrlo pobožna, okrenula se Bogu i vjeri, međutim, kako je rat napredovao i postajao sve okrutnijim odlučila je pomagati ranjenicima.

Na prvi pogled Marija je bila očarana Jambrekom:

„U prvi mah, kad je Njezino Visočanstvo opazilo Jambreka, sjetila ju je njegova kovrčava kosa i ono još dječje lice, po kome se posula prva pelud nagona, jednog brončanog Narcisa što ga je vidjela jedamput negdje u jednom muzeju, već davno. Onaj je Narcis držao u ruci grozd, i kosa mu je kovrčava bila sputana vrpcom, te je Njeno Visočanstvo odmah pomislilo na to kako bi jedna tamnomodra svilena vrpca tako sjajno bojadisala ove kovrčice, i ona je tog Narcisa dala odmah prenijeti k sebi, to nesretno divno dijete, gore u modri salon u prvom katu.“ (Krlježa 2008: 221).

U ovoj noveli zapravo se uspoređuje i na određen način spaja običan čovjek iz dalekog sela s figurom Narcisa koji se nalazi u jednom muzeju . Do tog spoja dolazi u Marijinoj, princezinoj glavi. Svojim maštanjem Jambreka postaje njenom požudom koja još nije doživljena. (Vučetić 1983: 56).

U sanatoriju započinje pripovijedanje Jambrekovih biografija, pripovjedač opisuje njegove fizičke i karakterne osobine:

„Jambreka je bio fenomenalna ljepota, i da ga je čovjek vidio još u ono vrijeme kad je hodao vertikalno, kao pravi čovjek na dvije noge, stao bi ukopan i zadivio se toj prekrasnoj pojavi.“

„Mišićje je u Jambreku bilo osobito plastično razvijeno, stegna simetrično modelirana kao mramorna, te je ona nesretna granata odista razorila jedno remek-djelo prirode.“ (Krlježa 2008: 221).

Marija shvaća kako se mora maknuti od Jambreka kako ne bi posustala. Nakon njenog odlaska Jambreka postaje svjestan svoje tragedije. Nadalje, pada u određeno bunilo, ne razmišljajući, počinje vjerovati kako je upravo princeza kriva što je ostao bez obje noge. Pod utjecajem vrućice počne vikati:

„Gad prokleti! Neka mi vrati moje noge! Moje noge! Moje rođene noge! Kurva ogavna! Kune tako Jambreka, i još mu nisu nervi nožni sasvim usahli, te osjeća da bi on mogao da rastreska nogom tu zlatnu postelju, samo treba da udre i da dignu noge, a to ga boli, kad hoće da dignu nogu, i kune žestoko, a sestre stoje nad njim i ne razumiju ni slova, nego mu uštrcavaju injekcije i čude se, otkuda u tog djeteta tolika grozna snaga.“ (Krlježa 2008: 225).

Ova situacija je metafora za cijelu katastrofu koja je zadesila hrvatski narod, točnije želi se prikazati tadašnji odnos između običnog čovjeka, onoga koji se bori za tuđinsku vlast, koji radi sve ono što mu je rečeno, nasuprot Austrije kao jakog naroda. Također, iz prethodnih citata može se primijetiti kako je više puta stavljen naglasak na njegovu mladost. Jambrek je „dijete“ koje još praktički ni nije započelo život, a već je na samrti. Opisan je kao lijep, odvažan mladić, a naposljetku potpuno je izgubljen smisao njegova života. Upravo iz ove novele primjećujemo kako rat ne bira svoje žrtve te koliko je doista beščutan.

4. 6. *Smrt Franje Kadavera*

Novela *Smrt Franje Kadavera* prvi put objavljena je u knjizi *Hrvatska rapsodija* 1921. godine., a kasnije je uvrštena u zbirku *Hrvatski bog Mars*. Franjo Kadaver je postolar, a prije je bio zvonar, igrom slučaja zaražen je u Budimpešti te se sada nalazi u domobranskoj bolnici, samom mjestu radnje ove novele (Vidan, „*Smrt Franje Kadavera*“, *Krležijana*).

Bolnica je smještena u Zagrebu koji nije izravno povezan s ratom, no s druge strane kao takav nudi nam prikaz jadnog naroda kojeg rat polako ubija. Svi ti ljudi, domobrani, pred sobom su imali čitav život koji su mogli iskoristiti, međutim raznim posljedicama rata „bačeni“ su u bolnicu gdje čekaju svoj kraj (Vučetić 1983: 58). Supruga Franje Kadavera nalazi se u istom gradu, jedne večeri se on odlučio iskrasti iz bolnice i ušuljati u vlastiti dom, ali bez ženinog znanja. Na povratku u bolnicu biva ustrijeljen i tako ranjen uspijeva pobjeći.

„Više instinktivno bacio se Kadaver natrag na cestu, ali je uto prasnuo hitac, pa drugi, i treći se zasvrđlao u zid, i čula se žbuka i mort kako se ruši, i kako je Kadaver potrčao u tamu, osjetio je gdje krvvari.“ (Krleža 2008: 230).

Ova novela može se definirati i kao tužna balada o pojedincu, našem, običnom čovjeku, koji nekim svojim vjerskim fantazijama postaje bespomoćan, jadan, bez ikakve iskre života. (Vučetić 1983: 59).

„Kadaver zapravo nije dobar čovjek, a nije ni zao. On trpi od posvemašnjeg ishlapljenja volje i pliva u životu kao vrsta alge, pa što je talas jači, jače će ga zanijeti, i kakve god struje udaraju, takvima će on zaplivati u nekoj pobožnoj patnji. Izgleda da

postoji jedna posebna vrsta poetski nastrojenih ljudi koji su rođeni samo za patnju, a među takve ljude patnike spada Kadaver.“ (Krleža 2008: 243).

U bijedi, jadu i patnji koju osjeća on se samo želi vratiti kući te svim silama to i pokušava. Svoje zadnje životne trzaje koristi kako bi pobjegao iz „pakla“ u kojem se nalazi. Živopisno je prikazana želja jednog domobrana za povratkom kući, mjestu gdje se može ponovno osjećati čovjekom.⁰

4. 7. Hrvatska rapsodija

Hrvatska rapsodija djelo je s karakteristikama svih triju književnih rodova, pa ju možemo definirati kao lirsku prozu s dramskim obilježjima. Djelomično je prvi puta objavljena u *Savremeniku* 1917. godine, a potom je 1946. godine postala i dijelom ciklusa *Hrvatski bog Mars*. (Duda, „*Hrvatska rapsodija*“, *Krležijana*).

U *Hrvatskoj rapsodiji* mogu se sjediniti sve karakteristike i obilježja Krležine ratne tematike, kao i određeni idejni i stilski slojevi koji će se kasnije odraziti u njegovom književnom djelovanju. (Vučetić 1983: 59). Kompozicijski gledano, Krleža prikazuje sliku pretrpanog vagona trećeg razreda Mađarske državne željeznice u kojem je isprepletano mnoštvo domobranskih sudbina, kao i životnih situacija onih koji nisu izravno sudjelovali u ratu. (Marjanić 2020: 320).

U vagonu se nalazi jedan starac iz Bosne kojeg su prozvali Mujo, može se zaključiti kako je izglednjen, a također se saznaje da putuje na frontu, kaže da će tamo barem bit sit:

„Mujo: Već tri dana nisam jeo ni mrve. Tek što palim. Idem iz Makedonije. Bio sam tamo arbajter! A sada – kaderu. Pa onda na frontu. Pa i bolje je na fronti, tamo se ne gladije. Nekoliko frontaša, što su na dopustu, počnu se kesiti. Taj njihov smijeh nije podrugljiv. On je do tog stepena neumoljiv da razara svaku iluziju Mujinu o fronti. Arbajter koji sanja o frontaškim pečenkama: He-he!“ (Krleža 2008: 266).

Ovdje je prikazan lik koji živi iz dana u dan, zapravo iz bijede svjesno odlazi u smrt. Prije sudbine koja ga vjerojatno očekuje, barem ondje neće bit gladan i žedan. Također, iz

konteksta dijaloga shvaćamo način razmišljanja najnižeg sloja društva, ljudi koji su već odavno nemaju utjecaj na svoju budućnost.

U vagonu cijelo vrijeme vlada živahna atmosfera, pije se rakija i vino, glazba svira i u zraku je puno dima. Seljaci i gospoda su odvojeni vagonima, ali seljacima to odgovara, s obzirom da gospodu u salonima uspoređuju kugom. Kreće i rasprava ostalih ranjenika, govore kako za nesreću koja im se događa nisu krive žene, već front. Raspravljaju o dogodovštinama s fronta te se zapravo natječu čija sudbina je krvavija.

Recipijent dobiva sliku izmučenog naroda, koji je istovremeno bolestan, umoran, razočaran i iscrpljen od svih posljedica koje je rat donio. Upravo ondje gdje uočavamo dramske karakteristike su bogate didaskalije i brojni dijalozi likova u vagonu. Zapravo, ni jedan lik nije pojedinačno psihološki razrađen, već su prikazani kao određena skupina koja na simboličan način prikazuje sliku Hrvatske, izmučene Prvim svjetskim ratom te svim onim što rat donosi.

Krleža na karakterističan i simboličan način završava *Hrvatsku rapsodiju*:

„Kao potres se ruši na pokrajine i trese dvorove, redakcije, atelijere, urede, crkve, sabore, kapelice, laži, luksuriozne hrvatske laži – to već i nije vlak, to je sjajni užareni komet što svojom grimiznom sjajnom repinom pali i razara sve što dosegne. To je bijes, to je požar, to je poklič za Suncem.“ (Krleža 2008: 285).

Iako se skupina domobrana u vagonu nalazi na putu za ratište, te trenutke ne koriste za razmišljanje o onome što ih očekuje. Svoju pažnju usmjeravaju na jednostavne životne užitke. Razgovaraju o svakodnevnim situacijama, pokušavaju se zabaviti i na taj način ipak nakratko zanemaruju činjenicu da ih možda već sutra može dočekati smrt.

5. ZAKLJUČAK

U knjizi *Hrvatski bog Mars* prikazane su sudbine uglavnom običnih ljudi, a među njima i domobrana, koji su poslani na front Prvog svjetskog rata. Krleža u novelama nudi opise različitih situacija u kojima su se oni našli. Opisani su načini na koje domobrani umiru, poput Lovreka Štefa u noveli *Bitka kod Bistrice Lesne*, gdje on upada u potok i umire kao da ga nikad nije bilo. Zanimljiv je i način na koji se prikazuju umrli domobrani, zapravo su prikazani kao običan broj. Mrtvozornik u bivšoj osnovnoj školi, što je ujedno i ironično, čita sva pisma koja su pronađena nakon njihove smrti, također nabrajaju se materijalne stvari koje su im ostale, što daje sliku njihova života koji je bio toliko zanemaren i potlačen.

Kroz radnju svakog teksta moguće je primijetiti u kojoj je količini rat zapravo utjecao na njihove živote. Neki su samo nestali na frontu, drugi su posljednje dane života proveli u bolnicama koje su bile na nehumano organizirane. Prostorije su bile prljave, nedostajalo je materijala kojim bi se pružila adekvatna pomoć ranjenicima, svi su bili polegnuti u nizu, a oni kojima nije više bilo spasa u potpunosti su zanemareni. Pojedini ljudi završili su s amputiranim dijelom tijela ili pak u stanju da se uopće ne mogu kretati. Koliko god su te situacije različite kod svakog pojedinca opet se dobiva dojam kako su zapravo vrlo slične. Svaki domobran prisiljen je napustiti sve poznato, svoju obitelj i dom, te se boriti za nešto što ni na koji način njegovom narodu neće pružiti utjehu i bolji život.

Moguće je usporediti *Baraku pet Be* i *Domobrana Jambreka*. Student Vidović doveden je u bolnicu, isto kao i domobran Jambrek s namjerom oporavka. U obje radnje prikazuju se situacije koje bi u svakodnevnom životu trebale predstavljati priliku za olakšanje, s obzirom na to da su dovedeni na mjesto gdje će im biti pružena pomoć, no ona im nikad nije ispravno dana. Njihova sličnost je u tome što im život završava u bešćutnim, ponižavajućim i nedostojanstvenim uvjetima. Gledajući na ulogu domobrana u ratu, zaslužili su više od zanemarivanja primarnih ljudskih potreba.

Od svih navedenih domobrana najviše me se dojmio opis studenta Vidovića u noveli *Baraka Pet Be*. Slikovito je opisana prostorija u kojoj se Vidović nalazi s ljudima u sličnoj situaciji. Također, zanimljiva je činjenica da je on student kojem su oduzete sve prilike za bolju budućnost. Studentima današnjice one su pružene, ali često bivaju olako shvaćene.

Prvi svjetski rat Hrvati dočekuju pod vlašću Austro-Ugarske, pod čijom su se zastavom morali boriti u Prvom svjetskom ratu. Naši ljudi bili su, dakle, prisiljeni stradavati

za tuđe interese, što upućuje na činjenicu koliko su bili zanemareni i nebitni u borbi. Krleža kroz ove novele prikazuje pobunu protiv pokretača rata koja je često prikazana na ciničan način. Krleža ovom zbirkom šalje snažnu antiratnu poruku te upućuje na besmisao rata. Moćni i veliki ljudi ostvaruju svoje ciljeve tako što iskorištavaju obične, male ljude. Oni ginu za njihove ciljeve, a da zapravo ni ne shvaćaju zašto su u ratu.

6. POPIS LITERATURE

- Antić, Ljubomir. 2004. „Prvi svjetski rat i Hrvati“. *Hrvatska revija*, god. 4, br. 2, str. 15-21.
- Bogdanović, Milan. 1956. *O Krleži*, Beograd: Matica srpska.
- D. (Duda), De. (Dean): *Hrvatska rapsodija*. U: *Krležijana* (elektroničko izdanje). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.
URL: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=399> (pristup: 3. 9. 2021.)
- Frangeš, Ivo. 1974. *Matoš, Vidrić, Krleža*, Zagreb: Liber.
- Grobenski Pahić, Barica. 2011. „Miroslav Krleža“. U: Krleža, Miroslav: *Kraljevo, Hrvatski bog Mars, izbor iz zbirke*. Priredio Boris Senker. Varaždin: Katarina Zrinski.
- Krleža, Miroslav. 2008. *Hrvatski bog Mars*, Zagreb: Jutarnji list.
- Marjanić, Suzana. 2020. „Krležin transžanr: tri post/dramska nemjesta – vlak (voz), brod i sajam“. *Dani Hvarškoga kazališta*, god. 46, br. 1, 318-335. URL: <https://hrcak.srce.hr/246540> (pristup: 15. 8. 2021.)
- Nemec, Krešimir, ur. 2000. *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb: Školska knjiga.
- R. (Redakcija): *Bitka kod Bistrice Lesne*. U: *Krležijana* (elektroničko izdanje). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.
URL: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=235> (pristup: 12. 8. 2021.)
- Šicel, Miroslav. 2007. *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća, Knjiga IV: Hrvatski ekspresionizam*, Zagreb: Naklada Ljevak.
- V. (Visković), Vel. (Velimir): *Životopis*. U: *Krležijana* (elektroničko izdanje). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.
URL: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1747> (pristup: 3. 9. 2021.)
- VI. (Vlaho), Bg. (Bogišić): *Kraljevska ugarska domobranska novela*. U: *Krležijana* (elektroničko izdanje). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.
URL: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=512> (pristup: 12. 8. 2021.)
- Vn. (Vidan), I. (Ivo): *Baraka Pet Be*. U: *Krležijana* (elektroničko izdanje). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.
URL: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=221> (pristup 12. 8. 2021.)
- Vn. (Vidan), I. (Ivo): *Domobran Jambreč*. U: *Krležijana* (elektroničko izdanje). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.
URL: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=293> (pristup: 14. 8. 2021.)
- Vn. (Vidan), I. (Ivo): *Hrvatski bog Mars*. U: *Krležijana* (elektroničko izdanje). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.
URL: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=402> (pristup: 2. 9. 2021.)

Vn. (Vidan), I. (Ivo): *Smrt Franje Kadavera*. U: *Krležijana* (elektroničko izdanje). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.

URL: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=957> (pristup: 14. 8. 2021.)

Vn. (Vidan), I. (Ivo): *Tri domobrana*. U: *Krležijana* (elektroničko izdanje). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.

URL: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1092> (pristup: 12. 8. 2021.)

Vučetić, Šime. 1983. *Krležino književno djelo*, Zagreb: Spektar.

Zć. (Zelmanović), Đ. (Đorđe): *Domobrani*. U: *Krležijana* (elektroničko izdanje). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.

URL: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1449> (pristup: 3. 9. 2021.)

7. Sažetak i ključne riječi

Tema ovog završnog rada je analiza likova domobrana iz knjige *Hrvatski bog Mars* Miroslava Krleže. Sudbine domobrana razmotrene su prije svega u kontekstu Prvog svjetskog rata, koji je pogubno utjecao na tzv. obične i male hrvatske ljude koji se bore za tuđinsku vlast i svakodnevno umiru na različitim frontama. Tako kroz knjigu dominiraju opisi vojničkog života i motivi bolesti, smrti i izgubljene budućnosti. Većinu likova domobrana povezuje sličan način života i sudbina – pogođeni su glađu, bolestima, poput tifusa i kolere, a pojavljuju se i problemi siromaštva i neimaštine.

Ključne riječi: Miroslav Krleža, *Hrvatski bog Mars*, domobrani, Prvi svjetski rat

8. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku

Home guard characters in *Hrvatski bog Mars (Croatian God Mars)* by Miroslav Krleža

Keywords: Miroslav Krleža, *Hrvatski bog Mars (Croatian God Mars)*, home guard characters, World War I.